"DOST–DÜŞMAN" AYRIMININ ONTOLOJİSİ KARŞINDA "JUS COGENS"İN ÇÖKÜŞÜ:

ULUSLARARASI POLİTİKADA "KUVVET KULLANMA YASAĞI"NIN TEDRİCİ ÖLÜMÜ

Bülent ŞENER[*]

Giriş

Uluslararası ilişkilerde "kuvvet kullanma yasağı", Birleşmiş Milletler Şartı'nın 2(4) maddesiyle modern uluslararası hukukun "jus cogens" (buyruk/emredici norm) niteliğine haiz temel normlarından biri olarak konumlandırılmıştır. Normatif düzlemde mutlak ve evrensel bir "yasak" olarak tasarlanan bu ilke, devletlerarası ilişkilerde hem kuvvet kullanımını hem de kuvvet kullanma tehdidini ilkesel olarak dışlamayı amaçlamaktadır. Buna karşın, normun hukuki bağlayıcılığı ile uluslararası politikadaki fiili uygulanışı arasındaki derin ve süreğen yarılma, 1945 sonrası uluslararası düzenin en belirgin yapısal çelişkilerinden birini oluşturmaktadır. Zira, normatif düzeyde mutlak ve evrensel bir "yasak" olarak formüle edilen kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanma tehdidi, pratikte "meşru müdafaa"nın genişletici yorumları, "güvenlik ve beka" söylemleri, "insani müdahale" gerekçeleri, "uluslararası terörizmle mücadele" stratejileri vs. aracılığıyla yeniden tanımlanmakta, sınırları esnetilmekte ve çoğu durumda fiilen etkisizleştirilmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun normatiflik ve evrensellik iddiası ile uluslararası politikanın güç temelli işleyişi arasındaki yapısal gerilimi görünür kılarak; uluslararası hukukun normatif mantığının uluslararası politikanın fiili mantığı karşısında ne ölçüde belirleyici ve geçerli olabildiği/olabileceği sorularını yeniden gündeme getirmektedir.

Hukuk felsefesi ve Uluslararası İlişkiler felsefesi açısından bakıldığında, "kuvvet kullanma yasağı"nın sürekli ihlali, uluslararası hukukun pozitif "normatif" düzeninin uluslararası politikanın fiili "güç" düzeni karşısındaki kırılganlığını açığa çıkarmaktadır. Özellikle "jus cogens" niteliğindeki normların varlığı ile uygulanabilirliği arasındaki bu ayrışma, Hans Kelsen'in "Normlar Hiyerarşisi Kuramı" ile Carl Schmitt'in "istisna hali" ve "dost–düşman" ayrımı olguları ışığında analitik olarak yeniden değerlendirilebilir. Bu teorik çerçeve, normun yalnızca hukuki statüsünü değil, uluslararası politikanın ontolojik yapısı içindeki işlevini de sorgulamayı mümkün kılmaktadır.

Kelsen'in normatif yaklaşımı açısından bakıldığında, "kuvvet kullanma yasağı", uluslararası hukuk düzeninin norm hiyerarşisinde en üst basamakta yer alan ve teorik olarak en yüksek bağlayıcılığa sahip normlardan biridir. Fakat bu hiyerarşik üstünlük, normun uluslararası pratikte kesintisiz ve mutlak biçimde uygulanabildiği anlamına gelmemektedir. Aksine, politik karar süreçleri ve alt düzey normatif düzenlemeler, üst normun kapsamını dolaylı yollarla daraltabilmekte ve bağlayıcılığını işlevsel olarak aşındırabilmektedir. Bu durum, "normlar hiyerarşisi"nin uluslararası politik pratikler karşısında çoğu zaman soyut, kırılgan ve koşullu bir yapı olarak kaldığını göstermektedir.

Schmittyen perspektiften bakıldığında ise "kuvvet kullanma yasağı", uluslararası düzenin kriz ve kırılma, diğer bir deyişle olağanüstü/istisna anlarında askıya alınabilen bir norm haline gelmektedir. Egemenin normun uygulanıp uygulanmayacağına karar verdiği durumu ve alanı ifade eden "istisna hali", "jus cogens" niteliğine rağmen "kuvvet kullanma yasağı"nın uluslararası düzenin olağanüstülük arz eden kriz ve kırılma anlarında askıya alınabildiğini ve/veya fiilen hükümsüzleştirilebildiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, normun mutlaklığı iddiası ile politik egemen devletlerin sınırsız karar yetkisi arasındaki temel gerilimi ve yapısal çelişkiyi açığa çıkarmaktadır. Benzer şekilde, "dost–düşman" ayrımı da "kuvvet kullanma yasağı"nın uluslararası politikanın asli/kurucu antagonizmalarını ortadan kaldırmakta neden yetersiz kaldığını açıklamaktadır. Egemen devletler, kimin "dost" kimin "düşman" olduğuna karar verme yetkisini muhafaza ederek, yasağın uygulanacağı ya da askıya alınacağı istisna anlarını belirlemektedirler. Böylece "kuvvet kullanma yasağı", "jus cogens" niteliğine rağmen, uluslararası politikanın "dost–düşman ayrımı"nın iyice belirginleştiği olağanüstü karar süreçleri içinde egemenlik iddiasını yeniden üreten bir araç haline gelmekte; kendisinden beklenen sınırlayıcı ve evrensel işlevin tersine sonuçlar doğurmaktadır.

[*] Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı, Trabzon, bulentsener@ktu.edu.tr

Bu çalışma, uluslararası hukuk ile uluslararası politikanın kesişiminde yer alan "norm" ile "gerçeklik" arasındaki süreğen ayrışmanın ve gerilimin ontolojik ve felsefi boyutlarını Kelsenyen ve Schmittyen perspektiften sorgulamayı amaçlamaktadır. Bunun yanında, Martti Koskenniemi'nin uluslararası hukuku "apoloji" (politik gerçekliğin meşrulaştırılması) ile "ütopya" (normatif idealizm) arasında salınan bir söylem olarak tanımlayan yaklaşımı ile Hans J. Morgenthau'nun uluslararası politikayı kaçınılmaz biçimde güç ve çıkar mantığıyla açıklayan klasik realizmden de beslenmektedir. Bu çerçeve dahilinde çalışmanın temel savı şudur: "Kuvvet kullanma yasağı", uluslararası hukukun en temel ve en güçlü normu olarak tasarlanmış olsa da uluslararası politikanın dost–düşman ayrımına dayalı ontolojik yapısı nedeniyle tedrici bir aşınma, çözülme, çöküş ve ölüm sürecine girmiştir. Kuvvet kullanma yasağının bu aşınma, çözülme, çöküş ve ölüm süreci hukuki veya teknik yetersizliklerden değil; normun varlığının sürdürülebilir olmasına fiilen imkân tanımayan siyasal ontolojinin kaçınıl(a)maz yapısal gerçekliğinin bir sonucudur.

1. "Kuvvet Kullanma Yasağı"nın Tarihsel ve Normatif Statüsü: 1945 Sonrası Uluslararası Düzenin Kurucu Miti (mi?)

Uluslararası ilişkilerde "kuvvet kullanma yasağı", Westphalia Barış Antlaşması (1648) sonrası egemenlik anlayışından Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemdeki kolektif güvenlik arayışlarına kadar uzanan uzun bir tarihsel sürecin ürünüdür. Lahey Barış Konferansları (1899 ve 1907), Milletler Cemiyeti Misakı (1919) ve Briand-Kellogg Paktı (1928), devletler arasında kuvvet kullanımını tamamen yasaklamaktan ziyade prosedürel sınırlamalara tabi kıldığından, devletlerin "savaş" yetkisini özsel olarak koruduğu bir normatif düzen yaratmıştı. Birleşmiş Milletler Şartı (1945) ise 2(4) maddesiyle[1] bu anlayışın ötesine geçerek, kuvvet kullanımını ve kuvvet kullanma tehdidini mutlak ve evrensel düzeyde yasaklayarak "kuvvet kullanma yasağı"nı uluslararası hukukun merkezi normlarından biri haline getirmiştir. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı da "Nikaragua'da ve Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Paramiliter Faaliyetler (Nikaragua–Amerika Birleşik Devletleri) Davası" (1986) kararında, bu yasağın teamül hukuku niteliğini ve bağlayıcılığını açık bir biçimde teyit etmiştir.[2] Doktrinde ise "kuvvet kullanma yasağı", "Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi"nin 52. ve 53. maddeleri uyarınca "jus cogens" nitelikte bir norm olarak kabul edilmektedir.[3]

Devletlerarası ilişkilerdeki bu dönüşüm, "kuvvet kullanma yasağı"nın 1945 sonrası uluslararası düzeninin adeta "kurucu ilkesi" olarak düzenlendiğini göstermektedir. Ne var ki, normun "jus cogens" statüsü normun ihlal edilemezliğini hukuki düzlemde tesis etse de, politik düzlemde fiili bir bağışıklık sağlamamaktadır. Koskenniemi'nin de işaret ettiği üzere, uluslararası hukuk normları ya devlet pratiğine fazlasıyla eklemlenerek meşrulaştırıcı (apologetic) hale gelmekte ya da siyasal gerçeklikten koparak ütopik bir karakter kazanmaktadır ki[4] "kuvvet kullanma yasağı", bu ikili salınımın en çarpıcı örneklerinden biridir. Bu noktada "kuvvet kullanma yasağı"nın yine Şart'ta düzenlenen iki istisnası (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) yetkilendirmesi[5] ve "meşru müdafaa hakkı"[6]) önem kazanmaktadır. Bu istisnalar normun işlevselliği açısından gereklidir, fakat aynı zamanda normun en büyük zayıflıklarının da kaynağı oluşturmuştur. Çünkü, devletler bir yandan "meşru müdafaa hakkı"nın geniş yorumuna dayanarak "kuvvet kullanma yasağı"nı aşındırırken, diğer yandan BMGK'nın veto mekanizması nedeniyle aşındırmalar karşısında etkisiz kalmıştır. Böylece norm, "normatif düzlemde var ama politik düzlemde etkisiz ya da yok" statüsüne doğru kaymaya başlamıştır.

---

[1] *United Nations Charter* (1945), Chapter I Article 2(4), United Nations, https://www.un.org/en/about-us/un-charter. Söz konusu madde şu şekilde düzenlenmiştir: "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan veya kuvvet kullanmaktan ya da Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla bağdaşmayan başka herhangi bir şekilde davranmaktan kaçınmalıdır."

[2] *Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nıcaragua (Nicaragua v. United States of America)* (1986), International Court of Justice (ICJ) Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, Judgment of 27 June 1986, pp. 100-101, https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf

[3] *Vienna Convention on the Law of Treaties* (1969), United Nations Conference on The Law of Treaties Vol. 2, Chapter XXIII, pp. 24-25, https://treaties.un.org/doc/Treaties/1980/01/19800127%2000-52%20AM/Ch_XXIII_01.pdf

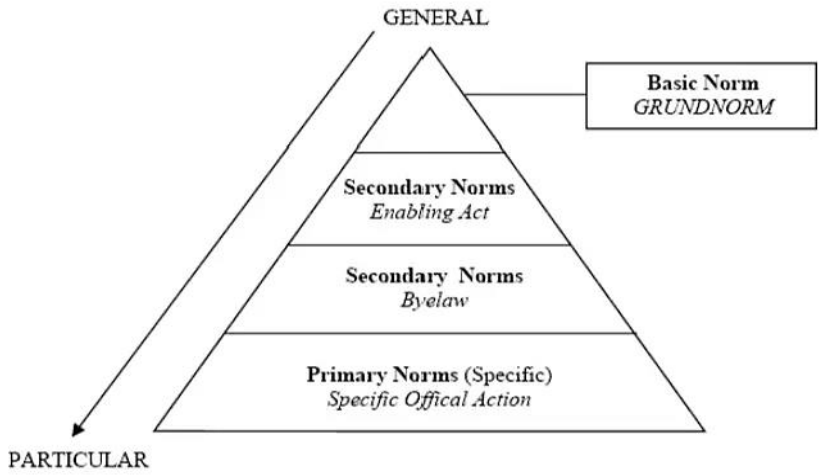
[4] Martti Koskenniemi (2005), **From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument**, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 16-23.

[5] *United Nations Charter* (1945), Chapter VII Articles 39-50.

[6] *United Nations Charter* (1945), Chapter VII Article 51.

2. Kelsen'in Normativizmi ve "Normun Kırılgan Doruğu"

Hans Kelsen'in "Normlar Hiyerarşisi Kuramı", onun "Saf Hukuk Kuramı"nın (Reine Rechtslehre) merkezinde yer alır. Kelsen'in amacı, hukuku sosyoloji, siyaset, ahlak ve psikoloji gibi norm-dışı alanlardan arındırarak, yalnızca normatif bir düzen olarak incelemektir. Bu yaklaşımda hukuk, bir olgular (olan) sistemi değil, bir normlar (olması gereken) sistemidir. Dolayısıyla hukukun geçerliliği, normların ahlaki doğruluğundan veya fiili etkinliğinden değil, birbirlerine normatif olarak bağlanma biçimlerinden kaynaklanır. Bir normun geçerliliği o normun kendisinden üst bir norma uygun olarak üretilmiş olmasına bağlıdır. Bu zincir, hukuku dikey ve hiyerarşik bir yapı hâline getirir. Kelsen bu yapıyı "hukuk sistemlerinin hiyerarşisi" (stufenbau der rechtsordnung) kavramıyla açıklar (bkz. Şekil 1). Her alt norm üst normdan yetki alır ve ona aykırı olamaz. Bu sistemde çelişki varsa üst norm geçerlidir, alt norm geçersiz sayılır. "Normlar Hiyerarşisi Kuramı" sonsuz geriye gidişi önlemek için en üstte bir varsayım gerektirmektedir. Kelsen bunu Grundnorm (temel norm) kavramıyla çözer. Grundnorm, pozitif hukuk normu değildir, yazılı değildir, varsayılan bir normdur. Bu varsayım hukuki bir düzenin birliğini ve geçerliliğini sağlar, normların neden bağlayıcı olduğunu açıklar.[7]

Şekil 1: Normlar Hiyerarşisi Piramidi

Kelsen, "Normlar Hiyerarşisi Kuramı"nda uluslararası hukuku da ulusal hukukla aynı şekilde, normatif bir düzen ve hiyerarşik bir normlar sistemi olarak ele alarak, bu sistemin tepesinde, pozitif hukukun üzerinde konumlanan normların (Grundnorm) bulunduğunu savunmaktadır.[8] Kelsen, uluslararası hukukun "Grundnorm"unu şu şekilde formüle eder: "Devletler, uluslararası teamül hukukuna ve geçerli antlaşmalara uymalıdır". Diğer bir deyişle, devlet egemenliği mutlak değil, uluslararası teamül hukukuna ve geçerli antlaşmalarla oluşturulmuş uluslararası normlara bağlıdır. Kelsen'in "Normlar Hiyerarşisi Kuramı" "jus cogens" norm fikrine de kuramsal zemin sağladığı için, teorik olarak "Grundnorm" aynı zamanda değiştirilemez, ihlal edilemez ve mutlak bağlayıcı nitelikteki "jus cogens" normdur. Bu çerçevede "jus cogens" nitelikteki "kuvvet kullanma yasağı", uluslararası hukukun "Grundnorm"a en fazla yaklaşan normu olarak konumlandırılabilir.[9] Bu ayrıcalıklı konum, normatif düzeyde potansiyel olarak üç temel sonucu beraberinde getirir:

(i) normun evrensel geçerlilik iddiasını güçlendirir,

(ii) normu devletlerin siyasal iradelerinden ve rızaya dayalı pazarlıklardan teorik olarak bağımsızlaştırır,

(iii) normu uluslararası hukuki düzenin ontolojik temellerinden biri hâline getirir.

Ne var ki normatif düzlemdeki bu teorik üstünlük, politik düzlemde pratik karşılığını bul(a)mamaktadır. Bu sonucu doğuran bir dizi yapısal neden şöyle sıralanabilir: Birincisi, uluslararası

---

[7] Hans Kelsen (1967), **Pure Theory of Law** [1934], trans. Ma Knight, , Berkeley & Los Angeles: University of California Press, pp. 193-214.
[8] Kelsen (1967), **Pure Theory of Law**, pp. 214-217.
[9] ChristianTomuschat (1999), **International Law: Ensuring the Survival of Mankind on The Eve of A New Century**, Hague, Boston &London: Martinus Nijhoff Publishers, pp. 306-307.

hukukta normları zorlayıcı biçimde uygulayacak merkezi bir otoritenin yokluğu, Kelsen'in normativist sisteminin en temel yapısal açmazlarından biridir. Merkezi bir otoritenin yokluğu, üst normun bağlayıcılığını yapısal olarak zayıflatmaktadır. İkincisi, BMGK'nın veto mekanizması "kuvvet kullanma yasağı"nın seçici biçimde uygulanmasına yol açmakta; büyük güçlerin hem kendi ihlallerini hem de müttefiklerinin ihlallerini yaptırımdan koruyabilmesine imkân tanımaktadır. Bu durum, normun seçici ve güç odaklı biçimde uygulanmasına yol açmaktadır. Üçüncüsü, devletler kendi güvenlik algıları, tehdit tanımları ve güç kapasiteleri doğrultusunda "kuvvet kullanma yasağı"nı esneterek normu bağlayıcı bir sınırdan ziyade yorumlanabilir bir çerçeve olarak ele almaktadırlar. Dördüncüsü, normun alt düzey normlar ve istisna rejimleri aracılığıyla sürekli aşındırılabilir olması, normatif hiyerarşinin içten çözülmesine neden olmaktadır. "Meşru müdafaa", "önleyici meşru müdafaa", "önalıcı meşru müdafaa", "insani müdahale", "koruma sorumluluğu" ve "terörizmle mücadele" gibi kavramsal çerçeveler, çoğu durumda "kuvvet kullanma yasağı"nı delmek için işlevselleştirilmektedir.

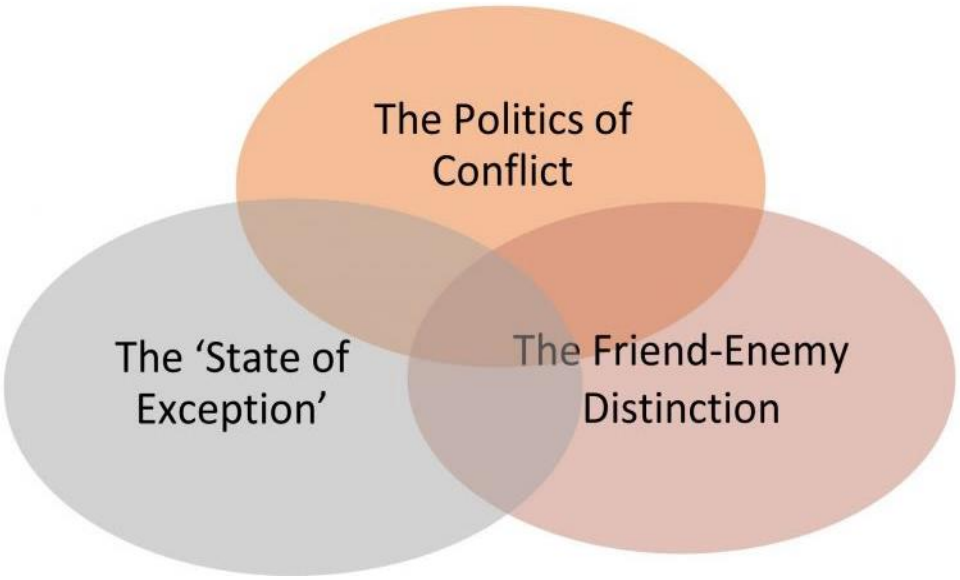
Bu tablo, Kelsen'in normativist sisteminin en kırılgan noktasını açığa çıkarmaktadır: Uluslararası hukukta normatif hiyerarşi, siyasal gerçeklik ve siyasal karar alma süreçleri karşısında işlevsizleşebilmekte, ihlaller "kuvvet kullanma yasağı"nın normatif çekirdeğini tedrici bir şekilde aşındırmakta ve "jus cogens" niteliğini fiilen tartışmalı hâle getirmektedir.

2. Carl Schmitt'in Siyasal Ontolojisinde Normu Öldüren İki Gerçeklik: "Dost–Düşman" Ayrımı ve "İstisna Hali"

Carl Schmitt'in "siyasal"ın ontolojisine dair kuramı, "kuvvet kullanma yasağı"nın neden işlevsizleştiğini ve normun tedrici aşınma, çözülme, çöküş ve ölüm sürecini açıklamada bize benzersiz bir perspektif sunmaktadır. Bu perspektifin iki boyutu vardır (bkz. Şekil 2):

i) "Dost–düşman" ayrımı ("siyasal"ın ontolojik temeli)

ii) "İstisna hali" (normun askıya alınmasının ontolojik meşruiyeti)

Şekil 2: Schmittyen Perspektifte "Siyasal"ın Ontolojisi Oluşturan Bileşenler

Schmitt'in siyasal kuramının birinci temel ayağı, "siyasal" olanın ölçütü olarak tanımladığı" dost–düşman" ayrımıdır. Schmitt'e göre "siyasal" olan, ahlaki, ekonomik veya hukuki kategorilerle değil, varoluşsal bir karşıtlık üzerinden tanımlanır. "Dost–düşman" ayrımı, bireysel nefret ya da ahlaki yargıya değil, kolektif varoluşu tehdit eden "öteki"nin tanımlanmasına dayanır. "Düşman", ahlaken kötü ya da hukuken suçlu olmak zorunda değildir, ancak siyasal topluluğun varlığına yönelik potansiyel veya fiili bir tehdit oluşturur. Hukukun ve normların kaderini belirleyen şey "siyasal" olanın özündeki "dost–düşman" ayrımıdır. Bu ayrım, devletin varlığının ontolojik koşuludur. Diğer bir deyişle, bu ayrım, devlet kuracak ve parçalayacak güçtedir. Bu ayrım ortadan kalktığında politika ortadan kalkar; ayrım ortaya çıktığında ise

hukuk askıya alınabilir.[10] Dolayısıyla, bu ayrım, politikayı kaçınılmaz olarak çatışma ihtimali ile ilişkilendirir ve "savaş" olasılığını "siyasal" olanın kurucu unsuru hâline getirir. Son kertede, siyasal olan her varlık "düşman"ını belirlemek zorundadır. Bu nedenle devletler her zaman "düşman" tanımlar. Norm, dostlara uygulanır; düşmanlara uygulanmaz. Düşmana karşı kvvet kullanımı siyasal olarak meşrudur. Normlar bu ontolojik işleyişi durduramaz. Normun uygulanması her zaman devletin siyasi kararına bağlıdır.

Schmitt'in siyasal kuramının ikinci temel ayağı, "istisna hali" olgusudur. "İstisna hali", Schmitt'in modern siyasal ve hukuki düzeni normlar üzerinden değil, egemenlik ve karar üzerinden kavramsallaştırmasına dayanır. Ona göre hukukun ve siyasal düzenin nihai belirleyeni normlar değil, olağanüstü durumlarda alınan egemen kararlardır. Schmitt'in politik düşüncesindeki en önemli aksiyomu olan şu ünlü formülasyonu kuramının çıkış noktasını oluşturur: "Egemen, istisna hâline karar verendir".[11] Bu ifade, hukukun sınırlarını belirleyen şeyin normlar değil, normların askıya alındığı an olduğunu vurgular. Bu bağlamda "istisna hâli", egemenin kararıyla hukukun geçici olarak askıya alındığı, siyasal varoluşun öncelik kazandığı, kararın normun yerini aldığı bir eşik alanı temsil eder. Schmitt'e göre her hukuki düzen, kendi varlığını tehdit eden olağanüstü durumları öngöremez; çünkü istisna hâli, normatif düzenin ötesinde ortaya çıkar. Dolayısıyla istisna, hukukun dışı değil, aksine hukukun kurucu momentidir. Hukuki düzen, ancak istisna hâlinde normları askıya alabilecek bir egemen irade sayesinde varlığını sürdürebilir.[12] Dolayısıyla, eğer uluslararası siyasal ve hukuksal düzende "egemen devlet" kavramı geçerliyse, devletler olağanüstü durumu kendileri tanımlar. Bu durum, "kuvvet kullanma yasağı"nın en kırılganlığına yol açan en büyük açmazıdır aynı zamanda.

Kuvvet kullanma yasağı", Schmittçi perspektiften değerlendirildiğinde şu sonucu doğurmaktadır: "Kuvvet kullanma yasağı" politikanın özünü ortadan kaldırma iddiasındadır. Oysa uluslararası politika bu ayrım üzerine kurulu olduğu için norm ontolojik olarak imkânsızdır. Bu nedenle uluslararası politikada "jus cogens" bir norm olarak görev ifa etmesi mümkün değildir. Norm, ancak "dost–düşman" ayrımının ortadan kalktığı Kantiyen bir uluslararası düzende mutlak yani uygulanabilir olabilir ki bu da uluslararası ilişkilerde bütün veçheleriyle radikal bir dönüşümü gerekli kıldığı için ütopiktir. Dolayısıyla "kuvvet kullanma yasağı"nın tedrici aşınma, çözülme, çöküş ve ölümü yalnızca siyasal değil aynı zamanda ontolojik bir zorunluluktur. Bu, doğal bir süreçtir.

3. "Kuvvet Kullanma Yasağı"nın Tedrici Aşınma, Çözülme, Çöküş ve Ölüm Süreci

"Kuvvet kullanma yasağı"nın tedrici bir şekilde günümüze ulaşan aşınma, çözülme, çöküş ve ölüm süreci dört aşamada gerçekleşmiştir. Bu süreç, normun tarihsel olarak hiçbir zaman "mutlak" ve "evrensel" hâle gelemediğini açıkça göstermektedir. Söz konusu aşamalar şunlardır:

- Normatif Tamlık Dönemi (1945–1991)
- Selektif Uygulama Dönemi (1991–2001)
- Genişletilmiş Meşru Müdafaa Dönemi (2001–2014)
- Açık Çöküş Dönemi (2014–…)

3.1. Normatif Tamlık[13] Dönemi (1945–1991)

Bu dönem, "kuvvet kullanma yasağı"nın uluslararası hukuk düzeni içerisinde en güçlü biçimde tesis edildiği, en geniş kabul gördüğü ve ihlallerin hukuki gerekçelendirme yoluyla meşrulaştırılmaya çalışıldığı dönemdir. BM Şartı'nın 2(4) maddesi, bu dönemde devlet davranışlarının temel referans noktası hâline gelmiş, devletler kuvvet kullanımına başvurduklarında, bunu ancak "meşru müdafaa", "BMGK yetkilendirmesi" gibi istisnai hukuki argümanlara dayandırmak zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda, ihlallerin açık bir norm reddi şeklinde değil, istisnalar üzerinden ve çoğu zaman örtülü biçimde gerçekleştirilmesi, normun hâlen tanındığını ve istisnanın normatif düzende olağan değil, norm-dışı bir konumda bulunduğunu göstermektedir.

---

[10] Carl Schmitt (2018), **Siyasal Kavramı** [1932], çev. Ece Göztepe, İstanbul: Metis Yayınları, ss. 49-76,

[11] Carl Schmitt (2016), **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm** [1922], çev. A. Emre Zeybekoğlu, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, s. 13.

[12] Schmitt (2018), **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, ss. 14-23

[13] "Normatif tamlık", bir normun açık biçimde evrensel kabul görmesi, hukuki meşruiyet kaynağı olarak tartışmasız referans olması, ihlallerin dahi norma atıf yapılarak gerekçelendirilmesi anlamına gelir. Ynai "normatif tamlık" durumu ihlalsizlik değildir.

Bu çerçevede "Süveyş Krizi" (1956), İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a yönelik silahlı müdahalesiyle, kuvvet kullanma yasağının ilk kez ciddi ve görünür biçimde sınandığı olay olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar bu müdahale, normatif tamlığın direncinin sınandığı ve aynı zamanda normun ilk kırılganlık eşiğinin ortaya çıktığı olay olmakla birlikte, devletlerin hukuki gerekçeler üretme zorunluluğunu ortadan kaldırmamış; aksine, müdahalenin uluslararası toplum nezdinde yoğun biçimde eleştirilmesi ve BM organları tarafından da baskı altına alınması, normun henüz terk edilmediğini ve bağlayıcılığını koruduğunu ortaya koymuştur.

3.2. Selektif Uygulama Dönemi (1991–2001)

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte "kuvvet kullanma yasağı", evrensel ve eşit biçimde uygulanan bağlayıcı bir norm olmaktan giderek uzaklaşarak, büyük güçlerin stratejik çıkarlarına göre seçici biçimde işletilen bir hukuki çerçeveye dönüşmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle büyük güçler, kuvvet kullanımına ilişkin fiili ihlallerini BM Şartı'nda açıkça düzenlenmeyen yeni meşruiyet söylemleri aracılığıyla gerekçelendirme yoluna gitmiş; bu bağlamda "insani müdahale" ve "önleyici meşru müdafaa" gibi kavramlar öne çıkarılmıştır. Söz konusu söylemler, normu bütünüyle reddetmekten ziyade, normun kapsamını yeniden yorumlama ve istisnayı genelleştirme işlevi görmüştür. Uluslararası sistemin belirgin biçimde tek kutuplu bir yapıya büründüğü bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri ve siyasal ağırlığı normatif dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Körfez Savaşı (1991), BMGK'nın açık yetkilendirmesiyle gerçekleştirilen geniş ölçekli kolektif kuvvet kullanımı bakımından önemli bir emsal oluşturmuş; bu durum, "kuvvet kullanma yasağı"nın kurumsal düzeyde daha esnek yorumlanmasının önünü açmıştır. Normun ikinci ve gerçek büyük kırılmasının yaşandığı "Kosova Müdahalesi" (1999), BMGK yetkilendirmesi olmaksızın NATO tarafından gerçekleştirilen bir müdahale olması nedeniyle, normatif yapı açısından niteliksel bir eşik teşkil etmiştir. Bu müdahale, BM Şartı'nda yer almayan "insani müdahale" gerekçesinin fiili bir istisna olarak ileri sürülmesi suretiyle, Soğuk Savaş sonrası dönemde "kuvvet kullanma yasağı"nın ilk sistematik ve açık norm aşındırması olarak değerlendirilebilir.

3.3. Genişletilmiş Meşru Müdafaa Dönemi (2001–2014)

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yönelik gerçekleştirilen terör saldırıları, "kuvvet kullanma yasağı" ve özellikle "meşru müdafaa hakkı"nın kapsamı bakımından uluslararası hukukta derin ve kalıcı bir dönüşümün başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu dönemde, ABD öncülüğünde geliştirilen yeni yorumlar aracılığıyla "meşru müdafaa" doktrini, klasik devletlerarası silahlı saldırı çerçevesinin ötesine taşınarak devlet dışı aktörlere, sınır aşan coğrafyalara ve nihayetinde önleyici nitelikteki askeri eylemlere uygulanabilir hâle getirilmiştir. Bu bağlamda, "silahlı saldırının devlet dışı aktörlerden kaynaklanabileceği" yönündeki yorum, yerleşik doktrinde köklü bir genişlemeye işaret etmektedir. Özellikle "önleyici meşru müdafaa" doktrini, ABD'nin 2002 tarihli "Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesinde formüle edilen "Bush Doktrini" aracılığıyla açık biçimde siyasal ve askeri bir ilke hâline getirilmiş; bu doktrin, kuvvet kullanma yasağını aşındıran en kritik söylemsel ve normatif araçlardan biri olmuştur.

ABD'nin öncülüğünde İngiltere'nin de içinde yer aldığı koalisyon güçlerinin "Afganistan Müdahalesi" (2001), BMGK'nın 1368 (2001)[14] ve 1373 (2001)[15] sayılı kararlarıyla dolaylı biçimde desteklenmiş olmakla birlikte, "meşru müdafaa hakkı"nın devlet dışı aktörlere karşı ve süreklilik arz edecek şekilde uygulanması bakımından emsal niteliği tartışmalı bir olay olarak ortaya çıkmıştır. Zira, El–Kaide terör örgütünün gerek ABD içinde gerekse ABD dışında Amerikan hedeflerine yönelik saldırıları 11 Eylül 2001 öncesinde de varolmasına rağmen, 11 Eylül 2001 öncesinde BMGK'nın aldığı kararlarda bu eylemlerin barış ve güvenliğe tehdit oluşturdukları belirtilmekle birlikte, bu kararlardan hiçbiri bu terör eylemlerinin meşru müdafaa hakkını doğurabileceğini ifade etmemiştir. 11 Eylül 2001 sonrasında alınan kararlar ise açıkça meşru müdafaa hakkından bahsetmektedir.[16] 1368 (2001) ve 1373 (2001) sayılı kararların, sürekli olarak uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak terörizme karşı tüm araçlarla mücadele etmenin gereğini öne çıkarması ve BM Şartı'na uygun olarak "bireysel" ya da "kolektif" "meşru müdafaa hakkı"nı tanıması, bir anlamda terörizme karşı girişilecek kuvvet kullanma eylemlerinin BM'nin amaçlarına aykırılık teşkil etmeyeceğinin zımnen kabulü olarak görülmüştür. Nitekim, Michael Byers'in henüz 2002 dile getirdiği "11 Eylül olayları kuvvet kullanımına ilişkin sınırlamaları ciddi oranda gevşetmiştir ki, bu, uluslararası hukuki

---

[14] Kararın metni için bkz. *Resolution 1368 (2001) / adopted by the Security Council at its 4370th meeting, on 12 September 2001,* United Nations Digital Library, https://digitallibrary.un.org/record/448051?v=pdf

[15] Kararın metni için bkz. *Resolution 1373 (2001) / adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001,* United Nations Digital Library, https://digitallibrary.un.org/record/449020?v=pdf

[16] İbrahim Kaya (2005), **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: USAK Yayınları, s. 178.

sistemde ciddi değişikliklere yol açacaktır."[17] şeklindeki öngörüsü bugün gerçeğe dönüşmüştür. Bu noktada, ABD'nin öncülüğünde İngiltere'nin de içinde yer aldığı gönüllüler koalisyonu tarafından gerçekleştirilen "Irak'ın İşgali" (2003), "önleyici meşru müdafaa" doktrininin en açık ve sistematik biçimde uygulandığı örnek olarak, "kuvvet kullanma yasağı"nın normatif yapısı açısından çok ciddi niteliksel bir kırılma teşkil etmiştir. Her ne kadar bu müdahale güçlü hukuki itirazlarla karşılaşmış olsa da, güç politikası normatif sınırları fiilen aşmış ve kuvvet kullanma yasağının bağlayıcılığını ciddi ölçüde zedelemiştir. Bu nedenle "Irak'ın İşgali", "kuvvet kullanma yasağı"nın tedrici aşınma, çözülme, çöküş ve ölüm süreci sürecinde üçüncü büyük kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Bu olay, "kuvvet kullanma yasağı"nın artık istisnai durumlarla sınırlı kalmaksızın, genişletilmiş ve esnek yorumlar aracılığıyla ("kitle imha silahları tehdidi, önleyici meşru müdafaa, demokrasi getirme" gibi BM Şartı'nda hukuki karşılığı bulunmayan gerekçelerle) sistematik biçimde delinmeye başlandığını açık biçimde ortaya koymuştur.

3.4. Genişletilmiş Meşru Müdafaa Dönemi (2014– …)

2014 yılından itibaren "kuvvet kullanma yasağı"na ilişkin normatif yapı, yalnızca esnetilen ya da seçici biçimde uygulanan bir norm olmaktan çıkarak, devlet davranışlarını fiilen sınırlandırma kapasitesini büyük ölçüde yitirmiştir. Devletlerin, kuvvet kullanımını meşrulaştırmak için artık BM Şartı'na dayalı hukuki gerekçeler üretme ihtiyacı duymadığı bu dönemde, "kuvvet kullanma yasağı"na dair normatif çerçeve siyasal ve jeopolitik söylemler karşısında belirgin biçimde geri çekilmiştir. Dolayısıyla, bu dönem, "kuvvet kullanma yasağı"nın hukuken tamamen ortadan kalktığı değil, normatif bağlayıcılığının pratikte çöktüğü ve fiili ölüm sürecinin başladığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu sürecin başlangıç noktası olarak Rusya Federasyonu'nun 2014 yılında Kırım'ı ilhakı, "kuvvet kullanma yasağı"nın dördüncü büyük kırılganlık eşiğini temsil etmektedir. Rusya Federasyonu, bu müdahaleyi "meşru müdafaa" veya BMGK yetkilendirmesi gibi klasik hukuki argümanlara dayandırmamış; bunun yerine tarihsel "toprak iddiaları", "diaspora koruması" ve "jeopolitik güvenlik kuşağı" oluşturma gibi uluslararası hukukta açık karşılığı bulunmayan gerekçeler ileri sürmüştür. Bu durum, normun ihlal edilmesinin ötesinde, artık hukuki meşruiyet üretme zorunluluğunun dahi terk edilmeye başlandığını göstermesi bakımından niteliksel bir dönüşüme işaret etmektedir. 2015 sonrasında ise Suriye iç savaşına yönelik çoklu ve eşzamanlı dış müdahaleler, bu normatif çöküşün bölgesel ve çok-aktörlü boyutunu görünür kılmıştır. Bu eğilim, 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı işgaliyle daha da belirginleşmiştir. Söz konusu müdahalede Rusya, kuvvet kullanımını meşrulaştırmak için "de-Nazifikasyon", "tarihsel birlik" ve "varoluşsal güvenlik tehdidi" gibi hukuki değil, ideolojik ve jeopolitik söylemlere başvurmuştur.[18] Uluslararası toplumun kapsamlı ekonomik yaptırımlarla tepki vermesine rağmen, kuvvet kullanımının fiilen engellenememesi, "kuvvet kullanma yasağı"nın caydırıcılık ve sınırlandırıcılık işlevini büyük ölçüde yitirdiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda norm, formel olarak varlığını sürdürmekle birlikte, uygulamada jeopolitik araçsallaştırmaya açık hâle gelmiştir.

---

[17] Michael Byers (2002), "Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September*", International Relations*, Vol. 16, No: 2, p. 165.

[18] Oleksandr Lytvynenko (2022), "Historical Politics as a Tool of the Ideological Justification of Russian Neo-imperialism", *Journal of Geography, Politics and Society*, Vol. 12, No:1, pp. 23-33; Maryna Shevtsova (2022), "Looking for Stepan Bandera: The Myth of Ukrainian Nationalism and the Russian 'Special Operation'", Central European Journal of International and Security Studies, Vol. 16, Issue: 3, pp. 132-150; Sergii Pakhomenko (2025), "Does History Matter? Historical Politics, Narratives and the Securitisation of Memory in the Russo-Ukrainian War", **Russian Influence Operations and the War in Ukraine**, eds. Vladimir Sazonov, Holger Mölder, Zdzisław Śliwa, Sergii Pakhomenko, Illimar Ploom, Cham, Switzerland: Springer Publishing Company, pp. 3-24.

Sonuç: Modern Öncesi Uluslararası İlişkilerin Ontolojisine Geri Dönüş (mü)?

Thomas M. Franck, 1970 yılında yayınladığı "Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States"[19] başlıklı makalesinde, "kuvvet kullanma yasağı"nın erozyonunu, normatif beklentiler ile devlet pratiği arasındaki giderek derinleşen kopuş üzerinden açıklamaya çalışmıştı. Franck'in yaklaşımı, normun ihlaller karşısında zayıflamasını esas olarak davranışsal ve uygulamaya ilişkin bir problem olarak ele almakta; normatif düzen ile fiilî siyasal pratik arasındaki mesafenin açılmasına odaklanmaktaydı.

Ancak aradan geçen yaklaşık elli beş yıllık süre, "kuvvet kullanma yasağı"nı tedrici bir aşınma, çözülme, çöküş ve nihayetinde normatif ölüm sürecine sürükleyen unsurun, belirli devletler ya da tekil ihlaller olmadığını; aksine, uluslararası politikanın Schmittçi anlamda "istisna" ve "dost–düşman" ayrımı üzerine kurulu ontolojik doğası olduğunu açık biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda normun zayıflaması, iradi bir ihlal zincirinin sonucu olmaktan ziyade, hukukun siyasal olanla kaçınılmaz karşılaşmasının yapısal bir ürünüdür. Diğer bir deyişle, "kuvvet kullanma yasağı"nın karşılaştığı sınır hukuki değil, ontolojiktir; "siyasal" gerçeklik her defasında hukuku geri itmekte, normu istisna alanına doğru sürüklemektedir.

Günümüzde "kuvvet kullanma yasağı" biçimsel olarak varlığını sürdürmekte olsa da, ancak etkinliği, evrensellik iddiası ve devlet davranışlarını belirleme kapasitesi dramatik biçimde zayıflamış durumdadır. Bu haliyle söz konusu norm, normatif düzlemde yaşamaya devam eden; fakat ontolojik düzlemde ölmüş ya da en iyi ihtimalle geri döndürülemez bir çöküş sürecine girmiş ve "jus cogens" niteliğini yitirmiş bir norm niteliği taşımaktadır. İhlallerin cezalandırıl(a)maması, yaptırım mekanizmalarının kronik işlevsizliği ve güç politikalarının belirleyiciliği altında normun giderek tali bir konuma itilmesi, bu durumu açık biçimde teyit etmektedir.

Daha geniş bir tarihsel perspektiften bakıldığında, Antik Çağ'dan bu yana "Hobbesçu anarşi" ile "Grotiusçu anarşi" arasında salınan devletlerarası ilişkiler düzeninin, kuvvet kullanımını kalıcı, evrensel ve mutlak biçimde sınırlayan bir normu uzun vadede taşıyabilmesi ontolojik olarak mümkün görünmemektedir. Uluslararası hukukun evrensellik ve bağlayıcılık iddiası ile uluslararası politikanın "istisna", "karar" ve "dost–düşman" ayrımı üzerine kurulu doğası arasındaki bu derin ve yapısal uyumsuzluk giderilmedikçe, yalnızca "kuvvet kullanma yasağı" değil, diğer "jus cogens" normlar da bugün ve gelecekte kaçınılmaz biçimde erozyona uğramaya devam edecektir. Bu çerçevede yaşanan süreç, "jus cogens" bir normun başarısızlığından ziyade, modern uluslararası hukukun modern-öncesi uluslararası ilişkilerin verili siyasal ontolojisiyle yüzleşmesinin kaçınılmaz sonucudur.

Kaynaklar

Byers, Michael (2002), "Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September", *International Relations*, Vol. 16, No: 2, pp.155-170.

Franck, Thomas M. (1970), "Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States", *The American Journal of International Law*, Vol. 64, No: 5 (October), pp. 809-837.

Kaya, İbrahim (2005), **Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk**, Ankara: USAK Yayınları.

Kelsen, Hans (1967), **Pure Theory of Law** [1934], trans. Ma Knight, Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Koskenniemi, Martti (2005), **From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument**, Cambridge: Cambridge University Press.

Lytvynenko, Oleksandr (2022), "Historical Politics as a Tool of the Ideological Justification of Russian Neo-imperialism", *Journal of Geography, Politics and Society*, Vol. 12, No:1, pp. 23-33.

Pakhomenko, Sergii (2025), "Does History Matter? Historical Politics, Narratives and the Securitisation of Memory in the Russo-Ukrainian War", **Russian Influence Operations and the War in Ukraine**, eds. Vladimir Sazonov, Holger Mölder, Zdzisław Śliwa, Sergii Pakhomenko, Illimar Ploom, Cham, Switzerland: Springer Publishing Company, pp. 3-24.

[19] Thomas M. Franck (1970), "Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States", *The American Journal of International Law*, Vol. 64, No: 5 (October), pp. 809-837.

Schmitt, Carl (2016), **Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm** [1922], çev. A. Emre Zeybekoğlu, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Schmitt, Carl (2018), **Siyasal Kavramı** [1932], çev. Ece Göztepe, İtsnabul: Metis Yayınları.

Shevtsova, Maryna (2002), "Looking for Stepan Bandera: The Myth of Ukrainian Nationalism and the Russian 'Special Operation'", Central European Journal of International and Security Studies, Vol. 16, Issue: 3, pp. 132-150.

Tomuschat, Christian (1999), **International Law: Ensuring the Survival of Mankind on The Eve of A New Century**, Hague, Boston &London: Martinus Nijhoff Publishers.

Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nıcaragua (Nicaragua v. United States of America) (1986), International Court of Justice (ICJ) Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, Judgment of 27 June 1986, https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf

Resolution 1368 (2001) / adopted by the Security Council at its 4370th meeting, on 12 September 2001, United Nations Digital Library, https://digitallibrary.un.org/record/448051?v=pdf

Resolution 1373 (2001) / adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001, United Nations Digital Library, https://digitallibrary.un.org/record/449020?v=pdf

United Nations Charter (1945), United Nations, https://www.un.org/en/about-us/un-charter

Vienna Convention on the Law of Treaties (1969), United Nations Conference on The Law of Treaties Vol. 2, Chapter XXIII, https://treaties.un.org/doc/Treaties/1980/01/19800127%2000-52%20AM/Ch_XXIII_01.pdf